Prawodawstwo posoborowe przyniosło po raz pierwszy doniosła deklarację, że cały Lud Boży jest odpowiedzialny za ewangelizację migrantów. Trawersując znane adagium dotyczące misji ("Cały Kościół jest misyjny") deklarację tę można wyrazić słowami: cały Kościół ewangelizuje migrantów.

Misja Kościoła w tej dziedzinie jest jego wspólnotową prerogatywą, jego prawem i obowiązkiem. [1]

Powszechna odpowiedzialność w tej dziedzinie ukonkretnia się w zadaniach i obowiązkach Kościoła w trzech jego wymiarach: uniwersalnym, krajowym i diecezjalnym. Dzieło duszpasterstwa migracyjnego ucieleśnia się głównie w poszczególnych kościołach partykularnych czyli diecezjach, zarówno w krajach imigracji jak i emigracji. [2]

W diecezji osiedlania migrantów w duszpasterstwie tym partycypują: biskup, kapłani, zakonnicy i świeccy. Na co dzień jednakże zasadniczą służbę pastoralną wykonuje misjonarz migrantów. Doświadczenie historii i współczesne dokumenty kościelne potwierdzają, że jego posługa w odmiennych środowiskach etnicznych jest nieodzowna.[3] I dlatego dzisiaj, w czasach nasilonego zjawiska migracji, prawodawca kościelny nie tylko go uznaje i pochwala, ale określa również jego status prawny.

Misjonarz czyli kapelan migrantów uzyskał - jako instytucja prawa powszechnego - swe pełne obywatelstwo w Kościele dopiero w połowie naszego stulecia. Ma więc on krótką historię. Zachodzi jednak pytanie, czy owej historii nie poprzedziła, podobnie jak to jest w przypadku wielu innych instytucji prawnych, dłuższa prehistoria, czyli faza rozwoju instytucji w formach zalążkowych lub pokrewnych?

Pytanie to uzasadnia samo zjawisko migracji, sięgające początków rodzaju ludzkiego, a przeto towarzyszące również nieodłącznie całej historii chrześcijaństwa. Oznacza to, że zawsze istniały specjalne potrzeby duszpasterskie wiernych migrujących i żyjących w pluralistycznych środowiskach etniczno-kulturowych. Kwestią jest, czy i jak owe potrzeby zaspokajano?

W poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania niezbędne jest rozróżnienie dwóch pojęć: duszpasterstwo etniczne i duszpasterstwo migracyjne. Pierwsze - szersze i bardziej tradycyjne - obejmuje w sobie to drugie, brzmiące nowocześnie i bardziej specjalistycznie. Chcąc zbadać prehistorię instytucji misjonarza migrantów, trzeba koniecznie odwoływać się do pojęcia duszpasterstwa etnicznego, z którego w czasach nowożytnych wyłoniło się pojęcie misjonarza migrantów.

Zbadanie i ukazanie statusu prawnego misjonarza jest ważne, gdyż misjonarz jest często jakby zapomniany w społeczności kościelnej. We wspólnocie miejscowej jest "obcy", a we wspólnocie ojczystej jest "nieobecny". On sam pyta dlatego o swą tożsamość prawną. Jego wątpliwości rodzą się stąd, że podlega on różnym systemom prawa: ogólnego i specjalnego, powszechnego i partykularnego. Ma on przy tym wielu przełożonych, żyje i działa jakby na pograniczu dwu różnych kościołów lokalnych.[4]

Prawodawca kościelny dostrzega ten problem i dąży do zapewnienia misjonarzowi odpowiedniego statusu prawnego, starając się w nim sprawiedliwie i harmonijnie połączyć różne dobra: osobowe i kościelne, należące do wspólnoty lokalnej i wspólnoty pochodzenia

misjonarza.

Źródła prawne, które określają omaw5anq instytucję, dzielą się na dwa rodzaje. Pierwszy stanowi prawodawstwo ogólne, na które składa się głównie prawodawstwo soborów powszechnych: Laterańskiego IV, Trydenckiego i Watykańskiego 11. Na drugim miejscu są nim podstawowe zbiory prawne: Dekrety Grzegorza IX, Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r., a zwłaszcza obowiązujący Kodeks, który w kan. 568 dał misjonarzowi (kapelanowi) migrantów mocny fundament na przyszłość. W pracy wykorzystano też inne akty prawodawcze, zwłaszcza okresu posoborowego. Z racji niedostatku źródeł powszechnych sięgnięto tu czasem do zbiorów prawa partykularnego i do praktyki kościelnej.

Drugi rodzaj źródeł, którymi się tu posłużono, stanowią dokumenty prawodawstwa specjalnego, wydanego w sprawie duszpasterstwa migrantów. Te opierają się na normach ogólnych, ale je uzupełniają i konkretyzują, a w ten sposób kształtują właściwą fizjonomię instytucji misjonarza migrantów. Idzie tu w pierwszym rzędzie o słynną konstytucję papieża Piusa XII "Exsul Familia" z 1 sierpnia 1952 r.[5], która w pełni ukonstytuowała omawianą instytucję i przyczyniła się do jej formalnego zaistnienia w systemie prawa powszechnego. W okresie posoborowym dokument ten, zwany "magna charta" migrantów, papież Paweł VI odnowił w m.p. "Pastoralis migratorum cura" z 15 sierpnia 1969 r. [6] Szczegółowe zaś normy wykonawcze w tej dziedzinie określiła Kongregacja Biskupów w instrukcji "De pastorali migratorum cura" z 22 sierpnia tegoż roku. [7]

W tej grupie źródeł znalazły się też papieskie przepisy partykularne, zwłaszcza wydane przed konstytucja "Exsul Familia", wskazania Papieskiej Rady (Komisji) dla spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turystów, a także nauczanie papieskie. Wykorzystano tu wreszcie bardziej charakterystyczne źródła pochodzące od instytutów zakonnych, których celem jest duszpasterstwo migrantów.

Źródła naukowe ukazują misjonarza migrantów jako oryginalną instytucję kanoniczną, która jednakże nie doczekała się dotąd pełnego opracowania. Stan dotychczasowych badań nad tą instytucja jest nader skromny. W 1956 r. w Ballarat (Australia) ukazała się praca Humphrey'a 0'Leary "Migrant Chaplain" licząca 50 stron druku. Autor opracował w niej niektóre zagadnienia dotyczące misjonarza (kapelana) w ogólności, a misjonarza duszpasterza w szczególności. Swe zwięzłe i niekompletne analizy ograniczył on wyłącznie do konstytucji "Exsul Familia".

W rok później w Rzymie ukazała się praca: "I missionari degli emigranti nella Costituzione Apostolica Exul Familia", licząca wraz z aneksami 119 stron druku. Autor Antonio Caretta przedstawił w niej status prawny misjonarza w oparciu o dwa zasadnicze źródła prawa: Kodeks z 1917 r. i wspomnianą konstytucję. W porównaniu do poprzedniej praca ta prezentuje się korzystniej, jednakże i ona wiele zagadnień traktuje pobieżnie, a niemal całkowicie pomija historyczny rozwój instytucji misjonarza. Jest rzeczą zrozumiałą, że nie uwzględnia ona nowszych dokumentów Kościoła.

Przy opracowaniu tematu pomocne były prace książkowe, których autorami są: J. Cieśluk[8], Th. Grentrup
[9]
, B. Puschmann
[10]
, Th. Nguyen van Tram'
[11]
i J. Ribas
[12]
. Wszystkie jednakże traktują one o misjonarzu ubocznie i skrótowo. Wśród artykułów mało spotyka się prac o charakterze kanonistycznym. Autorami cenniejszych są: V. De Paolis
[13]
, S. Denk

[14]

, E. Fus'
[15]

, W. Rubin
[16]

, A. Szentirmai
[17]

. Nieco materiału do omawianego tematu znajdujemy w artykułach, które komentują konstytucję ?Exul Familia" i inne dokumenty prawodawstwa specjalnego. Autorami tych pozycji są: F. Arnold
[18]

, J.Ferretto
[19]

, L. Governatori
[20]

, A. Perotti
[21]

, J. Tellechea
[22]

, S. Tomasi
[23]

. W literaturze polskiej pomoc w opracowaniu tematu stanowiły prace niżej podpisanego
[24]

, Zb. Biernackiego
[25]

i H. Gajka
[26]

.

W prezentowanej bibliografii niewiele jest, co łatwo zauważyć, prac ściśle tematycznych. Niedostatek ten zmuszał autora pracy do szerokich poszukiwań materiałów w literaturze pomocniczej z zakresu kanonistyki, historii Kościoła, historii powszechnej, socjologii i teologii feralnej.

Motywem, który skłonił autora do opracowania niniejszej pracy, brak monografii na temat misjonarza migrantów, a już zwłaszcza duża luka badań historycznych nad genezą i rozwojem tej instytucji. W niewielkim też stopniu było zbadane soborowe i posoborowe ustawodawstwo w tej dziedzinie. Temat niniejszej pracy brzmi: misjo-z migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła. Idzie tu, jest rzeczą oczywistą, o misjonarza migrantów w Kościele Zadnim, gdyż w Kościołach Wschodnich podobnej instytucji nie spotykamy. Duszpasterstwo migrantów jest tam praktykowane w ramach zwyczajnej struktury duszpasterskiej.

Monograficzne ujęcie tematu zobowiązuje do względnie szerokiego studiowania zagadnień z zakresu genezy, historii i statusu prawnego misjonarza zwanego też kapelanem migrantów. Badania są tu jednakże ograniczone do prawodawstwa powszechnego. Przepisy prawa w tej dziedzinie, bardzo zróżnicowane wymagają odrębnych opracowań. Temat dotyczy misjonarza migrantów czyli duszpasterza ludzi żyjących z różnych przyczyn poza własną ojczyzną lub wspólnotą etniczną. Nie dotyczy natomiast kapelanów innych kategorii ludzi wędrujących czyli kapelanów okrętowych, kapelanów lotnisk, kapelanów turystów, czy kapelanów koczowników. Status tychże kapelanów jest uregulowany prawodawstwem ogólnym, a w części również prawodawstwem specjalnym, ale odmiennym od tego, które reguluje pozycję misjonarza.

Wyczerpujące przedstawienie stanu prawnego misjonarza migrantów wymagałoby analizy wszystkich przepisów ogólnych dotyczących tematu iż przepisów, które określają jego specyfikę. W gąszczu tych pierwszych przepisów zaginąłby jednak wtedy właściwy charakter instytucji. Dlatego autor postawił sobie za cel ukazać całokształt problematyki w aspekcie specyfiki misjonarza. To zaś wymaga odpowiedniej selekcji materiału. Przy jego doborze zastosowano następujące kryteria: a. przepisy ogólne - ujmowane syntetycznie - stanowią podstawę i tło dla szerszych analiz przepisów specjalnych; b. przepisy dawne służą za punkt wyjścia dla analizy prawodawstwa obowiązującego; c. w pracy uwypuklono zagadnienia dotąd wyjaśnione i kontrowersyjne. Opracowany według tych założeń materiał jest ujęty w dwóch częściach, z których pierwsza ma charakter historyczny, a druga tematyczny. Część historyczna dzieli się na pięć rozdziałów, które - następując chronologicznie - ukazują rozwój instytucji duszpasterstwa etnicznego, z której w czasach nowożytnych wyłonił się misjonarz migrantów.

Rozdział pierwszy, obejmujący okres od początków chrześcijaństwa do soboru Laterańskiego IV, dotyczy najmniej dotąd zbadanej epoki duszpasterstwa etnicznego, które funkcjonowało na podstawie przyjętej w Kościele praktyki oraz zalążkowego prawodawstwa partykularnego. W trzech paragrafach ukazuje on kształtowanie się instytucji duszpasterza etnicznego w czasie starożytności chrześcijańskiej, we wczesnym średniowieczu oraz w średniowieczu klasycznym do XIII w.

Kolejny rozdział obejmuje okres od Soboru Laterańskiego IV do Trydenckiego, czyli epokę w której duszpasterstwo etniczne zdobyło już trwały fundament prawodawstwa powszechnego. Na gruncie tego prawodawstwa rozwinęło się bogate prawodawstwo partykularne i ukształtowały się różnorodne formy organizacyjne tego duszpasterstwa. Trzeci rozdział kontynuuje rozważania swego poprzednika do czasu Soboru Watykańskiego II. Jego nowością jest to, że obok prawodawstwa ogólnego prezentuje on również prawodawstwo specjalne, które w pełni ukształtowało instytucję misjonarza migrantów.

Nowy impuls do rozwoju instytucji misjonarza migrantów dał Sobór Watykański II i prawodawstwo posoborowe, zarówno ogólne jak i specjalne. Temu zagadnieniu są poświęcone rozważania czwartego rozdziału pracy. Szerzej są tu omówione najnowsze dokumenty prawodawstwa specjalnego, które określają pozycję misjonarza. Wreszcie ostatni rozdział historyczny jest poświęcony nowemu Kodeksowi Prawa Kanonicznego, który przyczynił się do odnowy zasad duszpasterstwa migracyjnego oraz włączył instytucję misjonarza do systemu ogólnego prawa kanonicznego.

Część historyczna ma na celu ułatwić rozważania w części systematycznej, poświęconej

statusowi misjonarza migrantów. Rozdzielenie tutaj materiału w siedmiu rozdziałach ma ułatwić lepszą jego specyfikację. Rozdział pierwszy zajmuje się pojęciem i rodzajami misjonarza, a w szczególności kontrowersyjną nazwą i definicją tego pojęcia.

Dwa kolejne rozdziały traktują o statusie osobowym misjonarza. I tak rozdział drugi zajmuje się skomplikowanym i wieloetapowym procesem ustanawiania misjonarza. W szerokim pojęciu "ustanawiania" mieści się szereg aktów, a mianowicie: dobór kandydata na misjonarza, specjalna formacja kandydata, wyjazd kapłana do innego kraju, specjalna nominacja kapłana na misjonarza migrantów oraz powierzenie misjonarzowi urzędu duszpasterskiego w diecezji. Czymś nietypowym jest tu specjalna nominacja misjonarza, żywo dyskutowana przez kanonistów. Stąd temu zagadnieniu jest poświęcony jeden z paragrafów, który przedstawia złożoną procedurę nominacyjną misjonarza, naturę i treść aktu nominacyjnego, a także zakres obowiązywania nominacji.

Misjonarz jest, jak z reguły bywa, kapłanem obcym w diecezji swej służby. Stad znajduje się on tam w złożonej sytuacji prawnej, zarówno w odniesieniu do diecezji własnej, jak i w stosunku do diecezji pobytu. Kolejny rozdział omawia dlatego sytuację osobowa misjonarza w kościele partykularnym, a w szczególności jego relację do różnych diecezji. W oddzielnym paragrafie jest ukazana sytuacja misjonarza zakonnika w odniesieniu do diecezji i własnego instytutu. Z treścią rozdziału łączy się integralnie kwestia przełożonych nadzwyczajnych misjonarza, jakimi są: dyrektor narodowy dla spraw migracji, delegat dla misjonarzy migrantów i dziekan personalny. Zagadnienie owego delegata zostało w pracy omówione szczegółowo, gdyż naświetla ono szereg kwestii z zakresu statusu misjonarza. Obiektywny choć bardziej luźny związek z treścią omawianego rozdziału ma ostatni paragraf, który omawia współpracę kościołów lokalnych w odniesieniu do misjonarza.

Dalsze rozdziały traktują o statusie duszpasterskim misjonarza. Kluczowe znaczenie ma tu rozdział czwarty, który zajmuje się urzędem i władzą misjonarza. Jak wiadomo, władza

misjonarza ma charakter personalny i kumulowany w stosunku do władzy proboszcza. Paragraf trzeci, ustalający zakres władzy misjonarza, pokazuje z natury rzeczy także wiernych, którzy tej władzy podlegają. Bierze się tu pod uwagę potrójne kryterium ustalania władzy i członkostwa parafialnego: personalne, terytorialne oraz intencjonalne.

Misjonarz migrantów może przyjąć różne oblicza prawne, co zależy od rodzaju powierzonego mu urzędu. Odpowiednio do tego specyfikuje się również władza misjonarza, która - generalnie mówiąc - może być pełna lub częściowa. Temu zagadnieniu poświęcony jest rozdział piąty, który przedstawia formy organizacyjne duszpasterstwa migrantów, a w szczególności parafię personalną, misję duszpasterską, misję zwykłą, wikariusza parafialnego i kapelana organizacji międzynarodowych.

Kapłan, któremu powierzono misję duszpasterską (placówkę podobną do parafii personalnej), jest uprzywilejowanym i najczęściej spotykanym ?wcieleniem" misjonarza. Stąd prawodawca określa szczegółowo jego uprawnienia i obowiązki, czemu poświęcony jest rozdział szósty. Paragraf trzeci tego rozdziału, dotyczący wyjątkowo wszelkiego typu misjonarzy, traktuje o uprawnieniach i obowiązkach specjalnych misjonarzy.

Ostatni rozdział, mający charakter prawno-pastoralny, Jest poświęcony wykonywaniu posługi misjonarskiej wśród migrantów. Wątpliwości co do jego celowości przesądził fakt, że posługa misjonarza jest bardzo skomplikowana i wymaga kierowania od strony prawnej. Z drugiej zaś strony prawodawstwo specjalne podaje w tym względzie dość liczne wskazania. Dzięki treści tego rozdziału praca ma charakter integralny.

Podział pracy na części determinuje również metodę naukową, która w części pierwszej jest historyczno-prawną, a w drugiej dogmatyczno-prawną.

---

[1] S. Congr. Episcopis. instr. De pastorali migratorum cura (=DPMC) 22 VIII 1969 nr. 14. AAS 61: 1969 s. 614-643.
[2] Tamże, roidi. II - IV.
[3] Pius XII. alloc. 23 VII 1957. AAS 49: 1957 s. 730-737.
[4] G. Zagon. Situatione attuale deli assistentiopastorale ai migranti in Europa: risultati delia consultazione. On the Move (=OM) 3: 1973 nr 3 s. 31-32.
[5] Odtąd: EF. AAS 44: 1952 s. 649-704.
[6] AAS 61: 1969 s. 601-603.
[7] Zob. przypis 1.
[8] National parishes in the United States. Washington 1944.
[9] Nationale Minderheiten und Katholische Kirche. Breslau 1927; Religion und Muttersprache. Münster in West. 1932: Die Apostoliche Konstitution "Exsul Familia" zur Auswanderer und Flüchtlinsgfrage. München 1956.
10 Wandererseelsorge. Trier 1971.
[11] Aspects socio - juridiques de la pastorale des migrants. Romae 1973 (mps).
[12] Incardinacion y distribucion del dero. Pomplona 1971.
[13] La cura dei migranti secondo ii Motu Proprio "Pastoralis migratorum cura" e ristruzione "De pasrorali migratorum cura", W: Per una pastorale dei migranti. Roma 1980 s. 149-219; II missionario per i migranti: carisma, compit! e prepa-razione. OM 13: 1983 nr. 3 s. 116-181.
[14] De potestate ordinarii in sacerdotem alienae dioecesis saltem quasidomic!l-ium in territorio dioecesis habentem. Ephemerides luris Canonici 22: 1966 s. 212-274.
[15] Priest emigrants under the Constitution "Exsul Familia". The lurist 16: 1956 s. 359-386.
[16] Lo sta3o giuridico del missionario dei migranti nella dioeces! d'immigra-zione e la sua collaborazione con ii dero locale. OM 3: 1973 nr. 3 s. 66-76.
[17] The canonical Status of a cleric living outside his own diocese. The lurist 20: 1960 s. 179-193.
[18] Seelsorge für die Auswanderer. Österreichisches Archiv für Kirchenrecht 4: 1953 s. 3-38.
[19] La Constituzione Apostolica "Exsul familia". Pompei 1955; Historical - juridical Commentary on "Exsul Familia", W: The Church's Magna Charta for Migrants. Staten Island, N.Y. 1960 s. 103-179.
[20] Commentarium in Constitutionem Apostolicam "Exsul Familia". Apollinaris 26: 1953 s. 155-174.
[21] Assistance pastorale des migrantes. Neapoli 1970.
[22] La cura pastorali de los emigrantes. Revista Espa ola de Derecho Cano-nico 8: 1953 s.

539-578.
[23] Pastora3 and canonical innovations of Pastoralis Migratorum Cura. The -lurist 31: 1971 s. 332-341.
[24] J. Bakalarz: Parafia personalna dla migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła Zachodniego. Lublin 1978; Dobór, przygotowanie i nominacja misjonarza migrantów. W: Studia Polonijne, t. IV Lublin 1881 s. 91-111; Kwestia utrzymania kapelana migrantów. Roczniki Teologiczno - Kanoniczne 27: 1980 zesz. 5 s. 117-130.
[25] Komentarz do rozdziału IV i V instrukcji De pastorali migratorum cura. Duszpasterz Polski Zagranicą 21:1970